

TODOR VUJASINOVIĆ,
narodni poslanik Savezne narodne skupštine

ORGANIZACIJA USTANKA I VAŽNIJE ORUŽANE AKCIJE NA OZRENU

Na jednom od sastanaka Vojnog komiteta za Tuzlansku oblast, rečeno je da pripremama za borbu na sektoru Doboj, Maglaj, Gračanica, treba da organizujem i rukovodim ja, objedinjavajući saradnju Partijskog aktiva tog kraja. Mislim da je to bio posljednji sastanak tog Komiteta kome sam ja prisustvovao. Održavali smo ga u nekom šumarku na Pločniku, gdje se na imanju Mujezinovića sklonilo bilo rukovodstvo Tuzlanske Partijske organizacije. Bio je to širi sastanak kome su pored Uglješe Danilovića, delegata PK za Bosnu i Hercegovinu, te Ivana Markovića-Irca, Cvijetina Mijatovića, Pašage i mene, prisustvovali delegati gotovo većine Partijskih komiteta tuzlanske oblasti.

Uglješa je došao s posljednjim direktivama. On ih je podrobno izložio, prenoseći direktivu CK da se bez odlaganja otpočne formiranje diverzantskih grupa koje moraju odmah da stupe u akciju. Tog dana podijeljeni su bili sektori akcije. Riješeno je bilo da se Štab oblasti odmah prebaci negdje u okolinu Šekovića. U prvi čas tamo treba da odu Irac, Cvijetin i Pašaga. Što se tiče mene, sporazumjeli smo se da ostanem na Ozrenu povezujući rad komunističke Doboja, Maglaja, Gračanice i nastojeći da što prije sprovedem u život direktive CK KPJ.

Na istom sastanku sporazumjeli smo se da pripremim 10 pušaka i 20 bombi. To oružje trebalo je da posluži Partijskom aktivu Kreke da bi mogao da počne s akcijom, organizujući diverzantski napad na rudnik i električnu centralu u Kreki. Po to oružje trebalo je da dođu rudar Pero Miljanović ili Franjo Marković, brat Irčev.

Odluku da upravo ja pođem na Ozren donijeli smo zato što, sam jedino ja bio nešto više poznat u tom kraju. Sa Ozrena je bio otac moje majke, moj djeda Jovan Bajić. Kao dijete provodio sam u Trbuku, Panjiku i Brezicima svoje školske raspuste. Po puštanju sa robije proveo sam neko vrijeme u Bosanskom Petrovom Selu kao blagajnik jednog šumskog preduzeća i tada organizovao sindikalnu organizaciju, vatrogasce i pokrenuo rad prvih čitalačkih grupa. A kada sam po ulasku nje-mačkih trupa u Zenicu, (u kojoj sam do rata radio) morao da se sklanjam, došao sam opet na Ozren, gdje mi je u Kakmužu, kao učiteljica radila žena. U tom kraju već sam bio nešto uradio na prikupljanju podataka o prikrivenom oružju; na primanju u Partiju pojedinih simpatizera

koje sam od ranije poznao, i na upoznavanju masa sa linijom Partije. To su bili glavni razlozi da upravo ja ostanem tu.

U Doboju, Maglaju i Gračanici postojale su partijske organizacije. Pored partijskih grupa (Bosansko Petrovo Selo i Brezici) koje sam formirao, te grupe u Trbuku (Dušanka Vajić) i Bočini (Miloš Nedić), i pomenute partijske organizacije trebalo je da posluže kao glavni oslonac na organizovanju i pripremanju borbe u ovom kraju. Sa svim tim organizacijama i grupama (osim Partijske organizacije u Doboju) ja sam se povezao odmah po dolasku u ovaj kraj. Partijsku organizaciju u Maglaju vodio je Fikret Dedić. Njemu je za vrijeme školskih raspusta pomagao student agronomije Pero Dokić (Doko). Gračaničku organizaciju vodio je Velo Šuput. Sekretar Dobojske Partijske organizacije bio je Mehmed Vejzović, a pomagao mu je tehničar Josip Jovanović. Uz tu organizaciju bila je vezana snažnija grupa u selima sjeverno od Doboja (Osječani i Kožuhe) u kojoj se nalazilo petnaestak novoprimitljenih članova Partije i simpatizera. Tom grupom rukovodio je student Čedo Jaćimović, a preko ljeta mu je pomagao maturant Ismet Kapetanović.

Na posljednjem savjetovanju u Tuzli dogovoreno je bilo da iz Doboja odmah treba da izađe Josip Jovanović da bi mi pomogao u radu, povezujući me s organizacijom u Doboju i grupom Čede Jaćimovića.

Savjetovanje o kome je bilo riječi održano je u prvoj polovini jula. Trebalo je ubrzano pristupiti radu. Međutim, već u prvom času nekoliko događaja je umnogome stanje učinilo još složenijim.

Prvo, po oružje koje smo pripremili došli su iz Kreke Pero Miljanović i Franjo Marković. Da bi ga prebacili do Husina dali smo im pomoć Milovana Gajića i Mićana Peića. Međutim, tom oružju nije bilo suđeno da izvrši zadatak radi koga je bilo pripremljeno. Drugovi su ga donijeli u blizinu Husina i privremeno prikrili u neko sijeno, gde ga je slučajno otkrio vlasnik sijena i nalaz prijavio ustaškoj vlasti.

Drugi događaj je za mene bio teži. Koncem juna uhapšen je Petar Dokić, a osim njega i članovi Maglajske Partijske organizacije Asim Lasić i Šahbeg Smajilagić. Držali su ih u zatvoru žandarmerijske kasarne u Maglaju. Od članova Partije u Maglaju su ostali na slobodi Fikret Dedić i Brišo Obradić. Nešto docnije policija u Gračanici uhapsila je i Velu Šuputa sa grupom članova Partije i omladinaca i sprovela ih u zatvor u Tuzlu. I upravo dan-dva poslije mog povratka sa sastanka iz Tuzle, pohapšena je gotovo cijela grupa Čede Jaćimovića zajedno s njim. Policija je istovremeno tragala za Josipom Jovanovićem i još nekim članovima Partije iz Doboja. Pohapšeni su sprovedeni u sudski zatvor u Doboju. Josip Jovanović uspio je u posljednjem trenu da izmakne i dođe meni na Ozren.

Ta hapšenja su više nego prepolovila upravo one kadrove na koje se prvenstveno računalo. A sad pored organizacionog rada, koji se hitno nametao, trebalo je učiniti sve da iz zatvora iščupamo pohapšene drugove. Stavili smo u zadatak Fikretu Dediću u Maglaju i drugovima u Doboju da u tom smislu preduzmu mjere. Dedić je pripremio grupu koja je Dokića trebalo da otme od žandarma u času kad bude sproveden. Međutim, samom Dokiću pođe za rukom da jedne noći pobjegne iz zatvora i da se prebaci meni na Ozren.

U Doboju stvar je bila složenija. Pa ipak uz pomoć činovnika Sreškog suda Envera Ruždije došli smo do ključeva zatvora i koristeći Muju Kafedžića, kafedžiju, (koji je uspio da nekud skloni sudskog stražara), Hasan Čolić, tadašnji skojevac, privukao se zatvoru, otvorio ga, snabdio pištoljem i dvjema bombama grupu pohapšenih drugova i pomogao im da se prebace na Trebavsku stranu.

Gotovo istovremeno pustila je tuzlanska policija iz zatvora Velu Šuputa. On je nekako uspio da se prebaci u Srbiju, a da nam veze s drugovima u Gračanici nije predao. Docije smo ih održavali preko studenta Šiljića.

Još na ranijim našim sastancima Vojnog komiteta, ja sam izložio drugovima da bi najvažniji predmet naše akcije na ovom sektoru trebalo da bude bivša fabrika šećera u Usori i vojni magacini u Barama ispod Doboja. Po kapitulaciji bivše jugoslovenske armije na sektoru između Broda, Šamca i Doboja bile su razoružane krupne vojne jedinice. Oružje, municija i vojna oprema bile su većim dijelom smještene u skladište šećerane i barake koje sam pomenuo. Pretpostavljalo se da je tu bilo smješteno oko 100 vagona što oružja što ostale opreme.

Drugovi su se s mojim izlaganjem složili. Razradu plana za ovu akciju primio sam na sebe.

Već na samom početku razrade vidio sam da će to morati da bude akcija širih razmjera. A istovremeno kroz razgovore s ljudima na koje sam se oslanjao po raznim selima, primjetili smo da je u masama veće raspoloženje za masovnu akciju nego za sitnije i izolovane diverzije. Naravno, pripreme šire akcije zahtijevale su nešto više vremena i ljudi. U dogovoru s drugovima ja sam pristupio razradi plana ne prekidajući da rukovodim i organizacionim pripremama.

Cilj akcije, kao što sam rekao imao je da bude Doboju, ne samo radi pomenutih vojnih skladišta, nego i radi toga što je predstavljao veoma važnu saobraćajnu raskrslu i željeznički čvor. Da bi obezbijedili uspjeh trebalo je istovremeno napasti Maglaj, (da se obezbijedimo iz pravca Sarajeva), Gračanicu, (da nas ne iznenade iz pravca Tuzle), a da bi se osigurali sa sjevera i pravca Dervente i Šamca, potrebno je bilo, rušeći prugu, zauzeti stanice Johovac i Rudanku i likvidirati žandarmerijske stanice u Podnovlju i Osječanima.

Radi vršenja priprema međusobno smo podijelili sektore. Maglajski sektor trebalo je da obrađuje Pero Dokić uz pomoć Bože Spasojevića, Sime Malinovića, Dušanke Vajić, i Miloša Nedića. Na Dobojski sektor uputili smo Josipa Jovanovića kome su pomagali Čedo Jaćimović, Ismet Kapetanović, Simo Lukić, Stanko Panić kao i Dobojska Partijska organizacija. Gračanički i pozadinu trebalo je da priprema ja, rukovodeći istovremeno i ostalim organizacionim pripremama. Rok za pripreme bio je prva nedjelja avgusta.

Na mom i Maglajskom sektoru pripreme su tekle normalno. Na sastanku koji smo održali koncem prve nedjelje mjeseca avgusta, prema Josipovim riječima i Dobojski sektor je bio spreman, pa smo odredili rok za početak ustanka, noć između 15. i 16. avgusta. Razradili smo raspored ljudstva i konkretne zadatke.

Maglajski sektor: akcijom rukovodi Pero Dokić uz pomoć Bože Spasojevića. Zauzeti po svaku cijenu Maglaj, rušiti mostove i prugu između Golarice i Trbuka.

Gračanički sektor: akcijom rukovodi Todor Panić uz pomoć Milovana Gajića, Miloša Lazarevića, Vojina Panića i Sime Lukića. Zauzeti Gračanicu, Petrovo Selo (žandarmerijsku i željezničku stanicu) i po mogućnosti Miričinu, rušeći mostove i prugu prema Doboju.

Dobojskim sektorom trebalo je da rukovodim ja, uz pomoć Josipa Jovanovića, Ismeta Kapetanovića i Čede Jačimovića. Zadatak je bio: osiguravajući se sa sjevera zauzimanjem žandarmerijskih kasarni u Podnovlju i Osječanima, željezničkih stanica Rudanka, Johovac i rušenjem mostova i pruge, glavnim snagama napasti Usoru i Dobj, nastojeći da iz šecerane i skladišta u Barama izvučemo što više plijena. Ostatak da miniramo, a tako isto da onesposobimo i željezničku ložionicu i kolsku radionicu.

Ali dan-dva pred zakazani početak napada, Josip Jovanović nas ukratko izvijesti da traži odlaganje roka za napad, jer u protivnom trebavška sela neće moći da uzmu učešća u akciji. Morali smo da odgodimo stvar dok ja ne odem i ne vidim o čemu se radi. Međutim, u času kad sam se spremao da krenem stiže iz Šekovića Pašaga Mandžić u pratnji Ratka Vokića. Stigli su noću 18. avgusta. On mi je u ime štaba mnogo prebacivao otezanje i odgađanje akcije. Ali kad sam ga upoznao sa stanjem i pripremama, složili smo se da sa ustankom počnemo noću između 22. i 23. avgusta. Dva dana po Pašaginom dolasku stiže nam i grupa husinskih rudara, koji su poslije diverzije na prostorijske ustaškog tabora morali da napuste Husino pokupivši oružje i opremu.

I tako ustanak na teritoriji dobojskog, gračaničkog i maglajskog srea počeo je u zoru 23. avgusta 1941. godine. Akcija se odvijala po već izloženom planu sa izmjenom, što je na Dobojski sektor umjesto mene, krenuo Pašaga. Ja sam za svaku sigurnost učestvovao u prvo vrijeme u akciji na Gračaničkom sektoru, s tim što sam istovremeno rukovodio i koordinirao akcijom u cjelini.

Bez obzira na to što nismo uspjeli da srušimo nijedan od većih željezničkih mostova, može se reći da je ustanak u potpunosti uspio. Poslije evakuacije izvjesnih količina municije i hrane dignuta su u vazduh skladišta na Usori i Barama (oko 100 vagona što municije i druge vojne opreme). Doboju kao saobraćajnom čvoru zadat je težak udarac od koga se sve do iza rata nije oporavio. Iz ustanka je izrastao snažan Ozrenski partizanski odred, koji je na jednom, za neprijatelja najosjetljivijem sektoru, duže vremena zadavao osjetne udarce okupatoru i ustaškoj vlasti. Treba priznati da se organizaciji ustanka može staviti prigovor što nije u potpunosti iskoristila širinu i masovnost ustanka, te je u krajevima sjeverno od Doboja došlo do rasula. Nedovoljno organizaciono pripremljeni, ti krajevi su u ustanak u većini krenuli spontano, povučeni našom akcijom. Kako se na njih sručio i prvi organizovani udarac i intervencija jačih njemačkih i domobransko-ustaških snaga, ustanici — seljaci, — prepušteni sami sebi bez doraslijeg rukovodstva nisu bili u stanju da izdrže. Svoje učešće u ustanku, ti krajevi su platili teškim i brojnim žrtvama ustaškom teroru.

Ustanak od 23. avgusta zahvatio je prostor između Zavidovića na jugu, Dervente i Modriča na sjeveru, Miričine na istoku, i Bukovice i Johovca na zapadu. Do 1. septembra slobodna teritorija Ozrenskog odreda stabilizovala se na prostoru između rijeka Bosne, Spreče i Krivaje — u trouglu između Zavidovića, Doboja i Puračića.

Uspjeh naše akcije donio nam je priznanje i pohvalu Vrhovnog štaba. Ta pohvala je glasila na ime Tuzlansko-partizanskog odreda, koji je „svojim primjernim junaštvom osvojio varoši Doboj, Maglaj, Zavidoviće, Ljubljanicu i Gračanicu...“ „čime je... podigao duh progonjenog naroda...“. Jasno je da se to odnosilo na naš odred koji se borio na teritoriji Tuzlanske oblasti¹.

Na jednom od prvih savjetovanja komandnog kadra i ostalih aktivista Odred je dobio i potvrdu svog organizacionog stanja kako vojnih jedinica tako i pozadine. Štab su sačinjavali: komandant Todor Vujasinović i komesar Pašaga Mandžić. Komandu Maglajskog sektora sačinjavali su Boža Spasojević i komesar Fikret Dedić; Dobojskog — Cvijetin Todić i komesar Josip Jovanović, a Gračaničkog Todor Panić. Sektori su ubrzo izrasli u jake bataljone. Odred je već u samom početku brojio 700—800 pušaka, međutim, njegovo brojno stanje je iz dana u dan, iz borbe u borbu, raslo.

Od samog početka Ozrenski odred je počeo da zadaje neprijatelju sve osjetnije i osjetnije udarce, tako da se Pavelićev „glavni stožer“ morao naročito pozabaviti područjem naših akcija. To najbolje dokazuje činjenica da je već veoma brzo iza naših novih akcija smjestio u Doboj štab svoje IV-te pješadijske divizije, koncentrišući prema nama znatne jedinice, sa zadatkom da nas unište ili bar potisnu što dalje od pruga i komunikacija u dolini Bosne i Spreče.

Kako je zadatak svakog našeg sektora bio da pored redovnih, sitnih ili većih akcija, ima da izvrši svake nedjelje bar tri diverzije na prugama Doboj — Tuzla i Doboj — Maglaj — Zavidovići, to su ove komunikacije, veoma važne za okupatore i ustašku vlast, postale u toku nekoliko nedjelja težak problem koji je nametao sve krupnije i krupnije vojne poduhvate i operacije. Naša aktivnost tjerala je i nadležnu njemačku komandu da stalno brine o našem području, zadržavajući na njemu čas manje čas veće jedinice.

Pored svakodnevnih čarkanja ili borbi, već u prvim mjesecima svoga postojanja, Odred je izvršio nekoliko vojničkih akcija koje su potvrdile njegovu borbenu vrijednost. Mislim da neke od njih zaslužuju pomena.

Tako, naprimjer, Odred je između već 10. i 16. septembra prešao u organizovan napad širih razmjera na komunikaciji između Doboja i Maglaja, i Doboja i Bos. Petrovog Sela. Ova akcija uslijedila je istovremeno kao protuakcija njemačkim i domobranskim pripremama i napadu iz pravca Doboja i Trbuka. Već prvog dana borbi razbijen je bio jedan njemački lovački i biciklistički odred i jedan domobranski bataljon na sektoru Ševarlije, Trbuk, dok je kod Karanovca uništen jedan improvizirani

1. Čak i prema prvim direktivama naš odred je nosio naslov II bataljon Narodno-oslobodilačkih partizanskih odreda Tuzlanske oblasti.

oklopni voz, i porušeno više mostova i željezničkih objekata. Saobraćaj prema Sarajevu i Tuzli je bio u prekidu nekoliko dana.

Kraj septembra i početak oktobra odvijao se u postepenom povećavanju naših skoro svakodnevnih akcija na prugu i nastojanju da obezbijedimo izvlačenje žetve iz ravnijih predjela, uglavnom dolina rijeka Bosne i Spreče.

Koncem oktobra Glavni štab za Bosnu i Hercegovinu planirao je likvidaciju Klادنja, kao jačeg u tom kraju važnog ustaškog uporišta, ustaškog „Alkazara“ kako su ga u svojoj propagandi nazivale ustaše. U akciji je trebalo da učestvuje i Ozrenski odred, upućujući jaču jedinicu od 150—200 boraca, sa zadatkom da u zajednici s Birčanskim odredom napadne domobranske posade u Đurđeviku i Stuparima. Trebalo je presijecanjem puta Tuzla—Kladanj i pritiskom prema Živinicama obezbijediti akciju na Kladanj, koji je trebalo da napadne Čičin Romanijski odred u saradnji sa nekim četničkim jedinicama. Napad je bio zakazan za 29. oktobar.

Ozrenski odred je upućujući preko Konjuha odabrane jedinice od oko 180 boraca, pod komandom Pašage Mandžića i Todora Panića, u saradnji sa Birčanskim odredom izvršio u potpunosti i na vrijeme svoj zadatak razbivši pomenute domobranske posade, presjekavši put i vodovod za Tuzlu. Dok je ta jedinica držala zasjede i vršila pritisak prema Živinicama, ostale naše odredske jedinice vršile su stalan demonstrativan pritisak prema Miričini, Dubošnici i ostalim osjetljivim tačkama pruge Tuzla — Doboj. A 30. oktobra između stanica Trbuk — Riječica, ispod Paklenice, izvršen je uspješan napad na brzi voz za Sarajevo.

Nažalost, uslijed četničkog otkazivanja saradnje, napad na Kladanj je izostao. Napadnuta s leđa iz pravca Konjuha, ozrenska jedinica povukla se preko Konjuha natrag. U posljednjoj borbi su lakše ranjeni i Pašaga i Todor Panić, dok je u povlačenju bio teško ranjen Husinjanin Pejo Marković, komesar čete. Umro je na nosilima i bio sahranjen pod samim vrhom Konjuha².

Naša aktivnost i pritisak na važne saobraćajnice prisilila je načelnika domobranskog generalštaba da 2. novembra izda komandama 2-og i 3-ćeg korpusa slijedeću naredbu: „Zbog ugroženosti pruge Doboj — Maglaj — Sarajevo zapovijedam: a) da zapovjednici 2-og i 3-eg zbora najžurnije prouče i preduzmu mjere za što bolje osiguranje prometa na ovoj pruzi...“.

U isto vrijeme naredeno je komandantu 2-gog domobranskog korpusa, generalu Izeru, da sastavi plan za ofanzivu na Ozrenski odred. On je odmah pristupio radu. Ali kako su gotovo svakog dana vozovi kod Doboja letjeli u vazduh, neprijatelj nije imao vremena da čeka. Sa snagama iz Doboja i prvim pristiglim pojačanjem pokušao je 15. novembra da zauzme najosjetljivije za njega mjesto, selo Lipac, koje leži u trouglu između rijeka Bosne, Spreče i komunikacija. U žestokoj borbi koja je trajala dva dana neprijatelj je bio žestoko razbijen ostavljajući za sobom

2. To je dalo povoda i poslužilo kao motiv popularnoj pjesmi „Konjuh planinom, vjetri šume, bruje...“.

oko 80 mrtvih i oko 40 zarobljenih. Tom prilikom poginuo je i sam komandant ovog poduhvata p. pukovnik Alikadić.

Prema planu generala Izera, operacija „Ozren“ trebalo je da traje 3 dana. Radi njena izvršenja neprijatelj je predvidio i upotrebio glavninu 4-te domobranske divizije. Ustvari 16 bataljona, preko 60 topova, nekoliko tenkova, tri oklopna voza i nekoliko aviona. Odred je u to vrijeme brojio oko hiljadu boraca raspoređenih u 4 bataljona. Borbe su trajale gotovo bez prekida 9 dana — od 2. do 11. decembra. Neprijatelj je pretrpio poraz i bio prisiljen da pređe u odbranu. U toku teških borbi Odred je uspio da sačuva i odbrani slobodnu odredsku teritoriju. Izgubljena je bila jedino Lipočka glavica i Baića Kamen (kod Trbuka). Sam neprijatelj morao je da prizna neuspjeh ove svoje ofanzive. Iz konačnog izvještaja, koji je pisao k-dant IV divizije pukovnik Gustović mogu se pročitati i sljedeće cifre: ispaljeno 373.998 pušćanih metaka, 3935 haubićkih granata i šrapnela, 635 brdskih i 1157 protukolskih topovskih metaka, 1395 bacaćkih mina, 2324 rućnih bombi...“ itd.

U toku tih dana Odred je uspio da otme neprijatelju i 1 brdski top, teški mitraljez, oko 17—18 pušćkomitraljeza i preko 200 pušćaka. U toku ove ofanzive neprijatelj je imao preko 350 što mrtvih što ranjenih. Naši gubici bili su takođe znatni u tih devet dana. Imali smo oko 120 ranjenih i mrtvih.

Ovu ofanzivu doćekao je Ozrenski odred spreman za borbu, oćelićen nizom postignutih uspjeha u toku septembra, oktobra i novembra. Visok borbeni moral bio je jedan od razloga što je Odred prihvatio frontalnu borbu protiv daleko nadmoćnijeg neprijatelja, koji je nastupao sa preko 7000 ljudi. Za upravo taj borbeni moral najbolje govori slućaj koji se desio u toku samih borbi. Frontalne borbe istrošile su u znatnoj mjeri naše zalihe municije. U toku najžešćih borbi ostali smo na Maglajskom sektoru gotovo potpuno bez municije. Riješili smo da uputimo jedan vod 3. ćete udarnog bataljona da se provuće kroz poloćaje koje je držala Hadžiefendićeva legija, i u njihovoj pozadini razbije domobransku posadu u Banovićima i pokuša da otme njihovu zalihu municije. Taj vod pod komandom Miloša Kupresa s uspjehom je izvršio zadatak, razbio domobransku polusatniju, zarobio 23 domobrana sa punom ratnom opremom, zaplijenio nekoliko sanduka municije i rućnih bombi, izvršio diverziju na rudniku. Sa plijenom natovarenim na zaplijenjene rudnićke konje i zarobljene domobrane vratio se ovaj naš vod na našu slobodnu teritoriju i omogućio da u posljednjem ćasu snabdijemo Maglajski sektor municijom. Kupres je u ovu akciju krenuo sa svega 12 ljudi. U sukobu s domobranima jedan od naših boraca bio je teće ranjen i u povratku podlegao je toj rani.

Polovinom decembra, Glavni štab za Bosnu i Hercegovinu obavijestio nas je da skorih dana predstoji krupna akcija sa ciljem da se oslobodi Olovo. U akciji će učestvovati Romanijski partizanski odred i Odred „Zvijezda“ kao i neke ćetnićke jedinice. Prema naređenju koje smo dobili, u ovoj akciji trebalo je da učestvuje i naš Odred. Njegov zadatak je bio da napadne neprijateljske posade u dolini rijeke Krivaje između Zavidovića i Careve Ćuprije, a zatim da zaposjedanjem poloćaja prema Zavidovi-

vićima i sprečavanjem neprijatelja da iz tog pravca pruži pomoć napadnutom Olovu, osigura uspjeh cjelokupne akcije.

Odred je svoj zadatak izvršio sa potpunim uspjehom. Tom prilikom Udarni bataljon Odreda zauzeo je Vozuću gdje mu se predala potpuna domobranska satnija zajedno sa trojicom oficira. Likvidirana je žandarmerijska stanica u Krivaji i zaposjednuti položaji prema Zavidovićima.

Naš Odred je od ove akcije očekivao veoma mnogo, a na prvom mjestu povezivanje naše slobodne odredske teritorije s slobodnom teritorijom Romanijskog i „Zvijezda“ odreda. Međutim umjesto partizanskih jedinica u dolinu Krivaje spustile su se neke četničke jedinice, među kojima četnička „Cerska brigada“ iz Srbije pod komandom kapetana Račića i veće grupe oficira. Svojom pojavom i pljačkom i nasiljem koje su izvršili po muslimanskim selima unijeli su nemir koji je do tada bio gotovo nepoznat na našoj slobodnoj teritoriji. Pa ipak redovnije veze sa Glavnim štabom i partizanskim odredima istočne Bosne bile su ovaj put uspostavljene.

U prvoj polovini januara 1942. godine naš Odred je u zajednici s Račićevom četničkom „Cerskom brigadom“ imao zadatak da snažnom akcijom prodre što dublje prema Tuzli. To je trebalo da posluži kao uvod za jednu krupniju akciju u kojoj su trebalo da uzmu učešća i Birčanski i Majevički partizanski odredi, a čiji je cilj bio Tuzla i njen rudarski bazen.

Odred je za ovu akciju pripremio svoj udarni bataljon. Međutim ta naša akcija, usljed četničkog odkazivanja učešća u posljednjem času doživjela je neuspjeh. U borbi na Turiji jedna četa našeg udarnog bataljona izgubila je 15 boraca među kojima i svog komandira Miloša Kupresa. Među palima bio je i politički komesar udarnog bataljona Pero Dokić. On i Kupres bili su sigurno najveći gubitak koga je doživio naš Odred od svog postanka pa kroz cijelo vrijeme dotadašnjih borbi. Bilo je to u zoru 13. januara 1942. godine.

U toku tih borbi bila su zarobljena trojica ranjenih partizana te čete. Njih smo nešto docnije zamijenili za zarobljene njemačke vojnike.

Ja sam naveo samo neke od krupnijih borbi koje je Ozrenski odred vodio u toku 1941. i početkom januara 1942. godine. Nisam se zadržavao na onim svakodnevnim sukobima, čarkama i akcijama a napose na akcijama usmjerenim na komunikacije ili željeznički saobraćaj na relacijama Doboj — Tuzla, Doboj — Zavidovići — Sarajevo i Zavidovići — Olovo. Na ovim relacijama neprijatelj je s velikim naporom uspijevao da održi željezničke veze. O nekom saobraćaju koji bi bio — ma i blizu redovan, pri takvim uslovima nije moglo biti ni riječi. Kako neprijateljska ofanziva od 3. do 12. decembra nije uspjela da izmijeni takvo stanje niti da odbije Odred bar malo dalje od tih veoma važnih komunikacija, morali su opet da se riješe na što skoriju novu akciju. Tu akciju neprijatelj je pokušao da izvrši u sklopu krupne ofanzive koja je imala za zadatak da očisti istočnu Bosnu od partizana i likvidira našu slobodnu teritoriju na čijem su području operisali Romanijski, Birčanski i Ozrenski partizanski odredi. Ta operacija poznata je pod imenom II neprijateljska ofanziva.

U vezi s pomenutom akcijom u materijalima koji nose naslov „Borba protiv ustaničkog pokreta u Jugoistočnom prostoru“, potpukovnik njemačke vojske Ernst Wishaupt, koga je uputila njemačka viša komanda da

prouči i prikupi podatke o ustanku u tzv. Jugoistočnom prostoru, to jest u Jugoslaviji, pored drugog navodi i „prosudivanje“ njemačkog generala u Zagrebu, Gleze Horstenau „Njemačka ratna privreda bila je naročito zainteresovana prostorom Sarajevo — Zenica — Tuzla...“ Zato je već ranije predlagao da dijelovi 718. njemačke divizije napuste Zagreb i Banja Luku i da se „cijeloj diviziji pruži mogućnost da se uže koncentriše na prostori Sarajevo — Doboj — Tuzla...“

Još u toku priprema te ofanzive, komandant „Jugoistoka“ njemački general Ler, izdao je 6. januara naređenje komandujućem generalu u Srbiji generalu Baderu, da još prije početka operacija u južnom dijelu istočne Bosne „slomi otpor ustanika na pl. Ozren, jugoistočno od Doboja...“

Tako se desilo da je general Pfortner, komandant 718. divizije pokušao još u toku priprema same akcije, 9. januara 1942. da izvrši naređenje svoje više komande. Sa tri bataljona 718. divizije i odgovarajućim brojem ustaško-domobranskih jedinica izvršen je napad na Ozrenski odred iz pravca Puračića, Gračanice i Zavidovića. Međutim neprijatelj je na svim ovim pravcima bio dočekan i uz gubitke odbijen na polazne položaje.

Nijemci su uvidjeli u toku borbi tog dana da se Ozrenski odred ne može uništiti manjim snagama. I kako su im te jedinice bile potrebne radi sprovođenja plana protiv Romanijskog i Birčanskog odreda, povukli su ih u sastav njihova puka. Tako je kao drugi dio II ofanzive ušla u plan i operacija Ozren.

Neprijatelj je s ofanzivom protiv Romanijskog i Birčanskog odreda započeo 15. januara, nastupajući iz pravca Tuzle, Zvornika, Višegrada i Sarajeva, a po završetku tog dijela akcije počeo sa pripremama za napad na Ozrenski odred. 24. januara počeo je s prebacivanjem i koncentracijom snaga koje su imale da učestvuju u ovoj akciji.

Ofanziva na Ozrenski odred započela je u zoru 27. januara 1942. godine. Prema provjerenim podacima u ovoj akciji od strane neprijatelja učestvovala je 718. njemačka divizija ojačana 697. pukom 342. njemačke divizije, dijelovi 2. i 3. domobranskog korpusa (uglavnom IV domobranska divizija) kao i neke ustaške jedinice među kojima Francetićev bataljon. Neprijatelj je raspolagao artiljerijom od oko 60 topova, 3 oklopna voza, pionirskim jedinicama i slično. Nasuprot Ozrenskom odred, koji je u tom času raspolagao sa oko 1200 ljudi raspoređenih u četiri bataljona, neprijatelj je pokrenuo preko 17.000 dobro opremljenih vojnika. Borbe su počele u teškim zimskim uslovima, dubokom snijegu i veoma niskoj temperaturi.

Plan neprijatelja bio je raspoređen u tri grupe, od kojih: sa jednom („zaprečnom“) utvrdi i zaposjedne doline rijeka Bosne i Spreče kod Doboja, a ostalim dvjema nastupajući iz pravca Tuzle i Zavidovića, zbije Odred u trougao koji čine rijeke i komunikacije pred Dobojem, i da ga tu uništi. Akcijom je komandovao general Pfortner, komandant 718. njemačke pješadijske divizije. Glavni dio posla u ovoj akciji preuzeli su na se Nijemci, dok je zadatak domobrana bio da zaposjednu i utvrde teritoriju koju bi Nijemci očistili.

Iako je o planu neprijatelja i koncentraciji njegovih snaga bio obavješten skoro u posljednji čas (27—28. januara) Odred je bio na

vrijeme pripremljen i spreman dočekaio neprijatelja. Za razliku od decembarske ofanzive, kad je prema sebi imao samo domobrane i ustaše i prihvatio frontalnu borbu, Odred je ovog puta primijenio sasvim drugu taktiku. Svjesni vojne i tehničke premoći njemačkih jedinica, riješili smo da s njima ne prihvatamo nigdje borbu većih razmjera, nego da stalno ih zadržavajući sitnim napadima i uznemirujući čestim ispadima, izvlačimo glavninu snaga prema masivu Ozrena, i zabacujući ih zatim u zaleđe njemačkih jedinica napadnemo domobrane i ustaše, koji su počeli da se utvrđuju po nekim selima.

Iako je ova ofanziva uspjela u prvi čas da izbacii Odred sa starih njegovih položaja i da mu nanese dosta gubitaka (od oko 150 što mrtvih što ranjenih), Odred je ipak iz nje izašao nepobijeden. Uspio je to zahvaljujući novoj taktici koju je ovog puta primijenio.

Jednu frontalnu borbu u ovoj ofanzivi Odred je sam nametnuo neprijatelju 1. februara kod sela Donje Brijesnice, s namjerom da spriječi njemačke kolone da se dokopaju hrpta i osnovnog masiva Ozrena, što bi Odred dovelo u tešku situaciju. Nijemci koji su nastupali brisanim prostorom u do pojasa duboku snijegu, poslije jednodnevne uporne borbe, morali su da izmijene pravac kretanja i umjesto prema Mičijevićima i Vasiljevcima, da skrenu prema sjevernim padinama Ozrena, odnosno pravcem Manastir Ozren — Petrovo Selo i dalje na zapad. Sve ostale borbe Odreda, izuzev onih pred samim Dobojem posljednja dva dana ofanzive, nosile su karakter partizanskog načina ratovanja.

Ova ofanziva za Nijemce se završila 6. februara njihovim povlačenjem u Dboj. Što se tiče Odreda, njeni posljednji dani završili su se našim prelaskom u protunapad na cijelom frontu. Bez obzira na pomenute gubitke Ozrenski odred izašao je i iz ove ofanzive brojno ojačan. U borbama su neprijatelju bile otete, naročito domobranima, znatne količine oružja i municije. U toku ove ofanzive neprijatelj je imao preko četiri stotine vojnika izbačenih iz stroja.

Uspjeh Odreda i neuspjeh neprijatelja (na prvom mjestu Nijemaca), u ovoj ofanzivi bio je tim veći kad se zna da su generalu Pfortneru stajale na raspolaganju petnaestostruko nadmoćnije snage i dovoljno vremena za izvođenje operacije, dakle svi uslovi za uspjeh. A evo šta o rezultatu svega govore neprijateljski dokumenti:

U svom veoma opširnom izvještaju o završetku ovih borbi pukovnik Gustović, komandant IV domobranske divizije piše:

„Prema svemu naše čete drže stare postavbe koje su držale i prije početka akcije, s tim što su fizički jako izmorcene i imaju izdržati žestoke, gotovo bjesomučne napade protivnika . . .”

Još interesantniji je izvještaj oficira za vezu 718. njemačke divizije, potpukovnika Elblingera. On na završetku svog izvještaja kaže:

„Ozrenska operacija: nije uspjela jer pobunjenici nisu dezorganizovani, već su se i dalje održali kao jedna homogena skupina u Ozren planini . . . Za vjerovati je, da će Ozrenska pobunjenička skupina u skoro vrijeme ponovo postati aktivnom kao i ranije, ako ne još i u jačoj mjeri”.

A već pomenuti potpukovnik Wishaupt pišući o ovoj operaciji kaže: „Akcija u Ozren planini prema tome nije dovela do značajnijih rezultata čišćenja.

„Ovi se mogu samo očekivati“ — to je konstatovao načelnik Generalštaba zapov. oružanih sila za jugoistok — „ako se uspije da se ustanici sabiju u male obruče“.

na kraju, evo kako je prema Wishauptu ocijeno cijelu ovu akciju njemački opunomoćeni komandujući general u Srbiji. „Polkušaj da se žarište ustanka u istočnom Bosni ukloni, nije uspio. U proljeće mora se računati sa opštim ustankom na Balkanu uz podršku Engleza“. (Wishaupt, str. 131—132).

Pa ipak i ako je iz ove teške ofanzive Ozrenski odred izašao nepobjeđen, on ju je preživio još svega dva mjeseca i desetak dana. Odred se i u tom vremenu aktivno borio vršeći stalne akcije i napade na pruge Doboj — Tuzla, Doboj — Maglaj. Šta više on je svoju aktivnost uspio bio da proširi i na sektor Trebave, kao i Krivaje i Gostovića, upućujući u Gostović jednu četvu, a na Trebavu neke jedinice u jačini jednog bataljona. Ono što nisu bili u stanju da učine, bez obzira na nastojanja i žrtve, ni Njemci ni ustaše, učinila je sramna četnička izdaja obilato pomognuta od strane okupatora i njegovih pomagača. I ono što se desilo u to vrijeme većem broju odreda širom Bosne i nekih drugih krajeva zemlje, desilo se i Ozrenskom odredu. Već duže vremena znalo se da Draža Mihajlović preko izvjesnih svojih oficira održava veze s Nedićem, a preko njega a i direktno — preko majora Dangića, kapetana Čukovića i još nekih oficira — ima uspostavljene veze i s Nijemcima. Pojedini četnički komandanti u Bosni već ranije su bili uspostavili nekakve veze s ustaškim vlastima nudeći ili prihvatajući ponude za „primirje“ na bazi zajedničke borbe protiv partizana i komunista. U februaru i martu došlo je do niza „pučeva“ i otvorene borbe sa ciljem razbijanja i uništenja pojedinih partizanskih odreda u istočnoj i centralnoj Bosni.

Ozrenski partizanski odred bio je duže vreme izolovan od ostalih glavnina, isturen i uglavnom prepušten sam sebi. Zaokupljen svakodnevnim borbama, veoma oskudijevajući u kadrovima, odredsko rukovodstvo nije našlo dovoljno snaga i načina da posveti više pažnje političkom radu. Pa ipak za vrijeme dok je odred još bio izolovan, četnički elementi i njihova propaganda nisu postizali neke ozbiljnije uspjehe i rezultate. Ali poslije pada Olova i dolaska većih četničkih formacija u dolinu Krivaje, dali su toj propagandi naročito maha nudeći kroz svoju propagandu premorenim borcima i iscrpljenim seljačkim masama mir s okupatorom i ustaškim vlastima. Ta propaganda počela je da postepeno hvata sve više maha iza februarske neprijateljske ofanzive.

U takvoj situaciji i štab Odreda se obratio za pomoć Glavnom štabu tražeći političku i vojnu podršku i pomoć. Dolazak i istočnobosanskog udarnog bataljona nije mogao da izmijeni stanje stvari, tim prije što je gotovo istovremeno i na Ozrenu i na Romaniji došlo do otvorenih oružanih borbi s četničkim elementima. Zahvaljujući organizovanoj četničkoj izdaji došlo je 18. aprila 1942. godine do mučkog napada na udarni istočnobosanski bataljon i štab Odreda. A kako je Glavni štab pod uticajem slične situacije na Romaniji tražio povlačenje i udarnog istočno-

bosanskog bataljona i koncentraciju partizanskih snaga, došlo je i do našeg povlačenja iz Ozrenskog kraja.

Na Ozrenu je ostalo još mnogo drugova boraca koji nisu htjeli da se mire s novonastalim stanjem. Pod rukovodstvom zamjenika komandanta Odreda, Todora Panića i još nekih došlo je 11. juna do borbi protiv štaba novoformiranog četničkog Ozrenskog odreda. Ali uslijed izdaje i nedovoljne pripremljenosti pokušaj je uz teške žrtve doživio neuspjeh.

Ozrenski partizanski odred je bio ponovo obnovljen 21. jula 1943. najprije pod komandom Mehmedalije Hukića, a docnije Ignjata Radojčića i političkog komesara Sime Lukića i uzeo vidnog učešća u borbama tokom 1943. i početkom 1944. godine. Naročito se istakao u borbama oko prvog oslobođenja Tuzle i njene odbrane koncem septembra i prvih dana oktobra 1943. Prilikom drugog napada na Tuzlu 17—21. januara, Odred se istakao svojom borbenošću na sektoru Kreke. Po napuštanju opsade Tuzle, Odred se povlačio štiteći odstupnicu ostalim jedinicama. U teškim borbama na sektoru Dubrave — Vukovije — Požarnica, Odred je bio skoro prepolovljen ostavši potpuno bez komandnog kadra. U tim borbama izginuli su ili bili teže ranjeni: komesar Odreda, komesari dvaju bataljona, jedan komandant bataljona i gotovo svi komandiri i komesari četa. To je bio razlog radi koga je Odred bio rasformiran. Njegovi preživjeli borci bili su raspoređeni po raznim jedinicama III korpusa.

TODOR VUJASINOVIĆ,
Député à l'Assemblée Fédérale

ORGANISATION DE L'INSURRECTION ET PRINCIPALES ACTIONS ARMEES DANS LE SECTEUR D'OZREN

Au cours d'une réunion du Comité Militaire pour la province de Tuzla, la tâche me fut assignée d'organiser et mener à bien les préparatifs de la lutte dans les régions de Doboï, Maglaj et Gračanica, en collaboration avec les membres du Parti de ces endroits. Je crois bien que ce fut là la dernière réunion du Comité à laquelle j'assistais. Elle avait eu lieu dans un bois, près de Pločnika, où la direction du Parti de Tuzla s'était réfugiée, dans une propriété appartenant à Mujezinović. Ce fut une large réunion, où, à part Uglješa Danilović, délégué du Comité du Parti pour la Bosnie et l'Herzégovine, Ivan Marković-Irac, Cvijetin Mijatović, Pašaga et moi-même, assistaient des délégués de presque tous les comités du Parti de la province de Tuzla.

Uglješa était porteur des dernières directives. Il les exposa en détails, rapportant l'ordre du Comité Central de passer, sans plus tarder, à la formation de groupes d'insurgés qui devraient immédiatement entrer en action. Ce jour-là, les différents centres d'action furent désignés. L'état-major de la province devrait se transporter le jour-même dans les environs de Šekovići. Irac, Cvijetin et Pašaga devaient partir. Quant à moi, il fut décidé que je demeurerai à Ozren, avec la tâche de synchroniser les actions des communistes de Doboï, Maglaj et Gračanica et de faire exécuter, le plus tôt possible, les directives du Comité Central du Parti Communiste de Yougoslavie.

Au cours de cette même réunion, il fut entendu que je devrais préparer 10 fusils et 20 grenades. Ces armes étaient nécessaires aux partisans de Kreka afin de leur permettre de passer à l'action, et d'attaquer la centrale houillère et électrique de Kreka. Le mineur Pero Miljanović, ou Franjo Marković, frère d'Ivan, devaient venir chercher ces armes.

Le choix s'était porté sur moi, pour rester à Ozren, en raison du fait que j'étais le seul à être un peu connu dans cette région. Le père de ma mère mon grand-père Jovan Bajić, était originaire d'Ozren. Et lorsque j'étais enfant, je passais souvent mes vacances à Trbuk, Panjik ou Brezici. A ma sortie de prison, je passais quelques temos au Bosansko Petrovo selo, en tant que caissier dans une entreprise forestière, et à ce moment-là, je m'occupais de l'organisation syndicale, des pompiers, et mettais sur pied le travail des premiers groupes de lecteurs.

Et lorsque je dus quitter Zenica (ou je travaillais jusqu'à la guerre), en raison de l'arrivée des troupes allemandes, c'est encore dans la région d'Ozren que je vins me réfugier, à Kakmuz où ma femme était institutrice. Je commençais tout de suite à me renseigner sur les armes cachées; à accepter au Parti des sympathisants que je connaissais depuis longtemps; et à faire connaître aux masses la ligne du Parti.

Les organisations du Parti à Doboj, Maglaj et Gračanica existaient déjà. Ces organisations, avec les groupes du Parti que j'avais formés à Bosansko Petrovo Selo et Brezica, et ceux formés à Trbuk par Dusanka Vajić et à Bočija par Miloš Nedić, devaient servir de support principal à l'organisation et la préparation de la lutte dans cette région. Dès mon arrivée, je me mis en contact avec tous ces groupes et organisations (sauf celle de Doboj). L'organisation du parti à Maglaj était dirigée par Fikret Dedić. Il était assisté, durant les vacances scolaires, par Pero Dokić (Doko), étudiant en agronomie. Celle de Gračanica était dirigée par Velo Šuput. Le secrétaire de l'organisation du Parti à Doboj était Mehmed Vežović, secondé par le technicien Josip Jovanović. Cette organisation englobait un groupe important des villages situés au nord de Doboj (Osječani et Kožuhe), comptant quinze nouveaux membres du Parti et sympathisants. Ce groupe-là était dirigé par l'étudiant Čedo Jaćimović, aidé durant l'été par le jeune lycéen Ismet Kapetanović.

Au cours de la dernière réunion tenue à Tuzla, il avait été décidé que Josip Jovanović devrait immédiatement venir de Doboj, afin de me seconder, et me mettre en contact avec l'organisation du Parti à Doboj et avec le groupe de Čedo Jaćimović.

La réunion mentionnée ci-dessus eu lieu durant la première moitié de Juillet. Etant donné les circonstances, nous devions passer le plus rapidement possible à l'action. Pourtant, dès le début, certaines situations se compliquèrent.

Tout d'abord, Pero Miljanović et Franjo Marković vinrent de Kreka chercher les armes que nous avions préparées. Milovan Gajić et Mićan Peić devaient les aider à les transporter jusqu'à Husin. Malheureusement, cet armement ne servit pas aux fins pour lesquelles il était destiné. Nos camarades amenèrent les armes jusqu'à proximité d'Husin et les cachèrent temporairement dans un tas de foin, où elles furent découvertes par le propriétaire du foin, qui s'empressa de les remettre aux autorités oustachis.

Le deuxième événement fut encore plus dur pour moi. A la fin du mois de Juin, Petar Dokić fut arrêté, ainsi qu'Asim Lasić et Šahbeg Smajilagić, membres de l'organisation du Parti de Maglaj. Ils furent enfermés dans la prison de la gendarmerie de Maglaj. Des membres du parti à Maglaj, seuls Fikret Dedić et Briso Obradić furent laissés en liberté. Un peu plus tard, la police de Gračanica arrêta Velo Šuput, ainsi qu'un groupe de membres du parti et de la jeunesse, et les emmena à la prison de Tuzla. Enfin, un ou deux jours après mon retour de la réunion de Tuzla, Čedo Jaćimović et presque tout son groupe furent à leur tour arrêtés. Par ailleurs, la police recherchait Josip Jovanović et quelques autres membres du parti de Doboj. Les prisonniers furent

enfermés dans la prison de Doboj. Josip Jovanović, arriva à s'enfuir au dernier moment, et à me rejoindre à Ozren.

Ces arrestations réduisent de moitié le nombre de cadres sur lesquels nous pensions pouvoir compter. Et maintenant, en plus de l'organisation du travail, qui était urgent, nous devons faire tout notre possible pour sortir de prison nos camarades emprisonnés. Fikret Dedić à Maglaj et les camarades de Doboj se virent confier cette tâche. Dedić forma un groupe, qui fut chargé d'arracher Dokić aux gendarmes, au moment où il serait transféré. Mais Dokić lui-même, réussit une nuit à s'enfuir de la gendarmerie, et me rejoignit à Ozren.

A Doboj, la chose était plus difficile. Pourtant, grâce à l'aide d'Enver Ruždija, fonctionnaire à la cour de justice régionale, nous avons pu nous procurer les clés de la prison, et tandis que Mujo Kafedžić, le cafetier, retenait le gardien de la prison — Hasan Čolić, jeune communiste, pénétra dans la prison, l'ouvrit, fournit un pistolet et deux grenades au groupe de prisonniers et les aida à s'enfuir du côté de Trebavska.

A peu près au même moment, Velo Šuput fut relâché par la police de Tuzla et réussit à gagner la Serbie mais sans nous avoir mis en contact avec les camarades de Gračana. Plus tard, la liaison fut établie, grâce à l'étudiant Šiljić.

Déjà au cours de nos dernières réunions avec le Comité Militaire j'avais suggéré aux camarades que notre champ d'action porte, dans ce secteur, sur l'ancienne fabrique de sucre d'Usor, et sur le dépôt d'armement situé à Bara, en dessous de Doboj. Au moment de la capitulation de l'ancienne armée yougoslave, de grandes unités militaires furent désarmées dans la région de Brod, Šamac et Doboj. Les armes, munitions et équipement militaire furent en gros emmagasinés dans les dépôts de la fabrique de sucre et dans les baraques que j'ai mentionnées plus haut. L'on supposait que 100 wagons, soit d'armes, soit d'équipement y avaient été déposés.

Les camarades étaient d'accord avec moi. Je m'engageais à préparer un plan d'action dans ce sens.

Dès le début de mes travaux, je compris que l'action devrait avoir une certaine ampleur. D'ailleurs, durant mes conversations avec ceux sur lesquels je savais pouvoir compter dans les différents villages, je m'aperçus que la masse était justement plus disposée à entreprendre une large action, plutôt que de petites actions isolées, tendant seulement à faire diversion. Naturellement, tout cela demandait de longs préparatifs et l'engagement d'un assez grand effectif. En accord avec mes camarades, je me mis à ériger ce plan, tout en continuant de diriger les préparatifs pour l'organisation de l'insurrection.

Le but de l'action, comme je l'ai souligné plus haut, devait être Doboj, non seulement à cause des dépôts militaire ci-mentionnés, mais aussi parce que Doboj était un croisement important de communications et de voies de chemins de fer. Pour nous assurer le succès, il était indispensable d'attaquer en même temps Maglaj (afin de ne rien avoir à craindre du côté de Sarajevo), Gračanica, (afin de couper la route de Tuzla) et, afin d'être également en sécurité du côté nord, dans la direction de Derventa et Šamac, de démolir la route, prendre possession

des gares de Johovac et Rudanka et liquider la gendarmerie à Podnovlje ainsi qu'à Osječani.

Afin de mener à bien les préparatifs, nous nous sommes répartis les secteurs entre nous. Pero Dokić, avec l'aide de Božo Spasojević, Simo Malinović, Dušanka Vajić et Miloš Nedić, devait s'occuper du secteur de Maglaj. Le secteur de Doboj fut confié à Josip Jovanović, aidé de Čedo Jaćimović, Ismet Kapetanović, Simo Lukić, Stanko Panić et l'organisation du Parti à Doboj. Je devais m'occuper de Gračanica et l'arrière, tout en continuant à diriger les autres préparatifs. Les préparatifs devaient être prêts pour la première semaine d'Août.

Sur le secteur de Maglaj et sur le mien, les préparatifs allèrent normalement. Au cours de la réunion que nous avons eue à la fin de la première semaine d'Août, Josip nous affirma que son secteur, le secteur de Doboj, était également prêt. Nous avons donc décidé que l'insurrection débiterait dans la nuit du 15 au 16 Août. Puis nous avons attribué à chacun des tâches précises.

Secteur de Maglaj: Action menée par Pero Dokić, assisté de Božo Spasojević. Prendre Maglaj à tout prix, démolir les ponts et la route entre Globalica et Trbuk.

Secteur de Gračanica: Action menée par Todor Panić, assisté de Milovan Gajić, Miloš Lazarević, Vojin Panić, et Sime Lukić. Prendre Gračanica, Petrovo Selo (la gendarmerie et la gare), et si possible Miričina, détruisant les ponts et la route menant à Doboj.

Secteur de Doboj: dirigé par moi-même, avec l'assistance de Josip Jovanović, Ismet Kapetanović et Čedo Jaćimović. Nos tâches étaient les suivantes: nous mettre en sécurité du côté nord par la prise des gendarmeries de Podnovlje et Osječani, des gares de Rudanka et Johovac, et par la démolition des ponts et des routes; attaquer avec le gros de nos forces Usora et Doboj, essayant de sortir le plus d'armes possible des dépôts de Bare. Faire sauter le reste, et essayer également d'endommager le dépôt des chemins de fer et le service de réparations.

Un ou deux jours avant celui prévu pour l'attaque Josip Jovanović nous demanda d'en remettre la date, car, dans le cas contraire le village de Trebavska ne serait pas en mesure de participer à l'action. Nous avons dû tout retarder jusqu'à ce que j'aie moi-même vu de quoi il s'agit. Mais à l'instant même où je m'apprêtais à partir, Pašaga Mandžić et Tako Vokić arrivèrent de Šekovići dans la nuit du 18 Août. Ils me reprochèrent durement, au nom de l'état-major, d'avoir tant tarder à entrer en action. Mais lorsque je les eu mis au courant de la situation et des préparatifs, nous tombâmes d'accord pour fixer le début de l'insurrection à la nuit du 22 au 23 Août. Deux jours après l'arrivée de Pašaga, nous reçûmes comme renfort un groupe de mineurs d'Husino, qui ayant mené plusieurs actions de diversion sur le territoire où se trouvaient les camps oustachis, durent quitter en hâte Husino, emportant quelques armes et autre équipement.

C'est ainsi que sur les territoires de Doboj, Gračanica et Maglaj, l'insurrection commença à l'aube du 23 Août 1941. L'action se déroula selon le plan prévu, sauf qu'à la tête de mon secteur, j'avais été remplacé par Pašaga. Pour plus de sûreté, j'assistais et dirigeais le début de l'action

sur le territoire de Gračanica, tout en dirigeant et coordonnant l'ensemble des opérations.

Malgré le fait que nous n'avons pu réussir à démolir un seul pont de chemin de fer important, l'on peut dire que l'insurrection fut tout à fait réussie. Après l'évacuation d'une certaine quantité de munitions et de produits alimentaires, nous avons fait sauter les dépôts d'Usora et de Bare (environ 100 wagons de munitions et autre équipement militaire). Doboj, en tant que centre de communications, enregistra un coup terrible, dont il ne se releva qu'après la guerre. L'insurrection donna naissance au détachement des partisans d'Ozren, qui, à plusieurs reprises, porta des coups notable aux autorités des oustachis et de l'ennemi, dans des secteurs pour eux particulièrement importants. Il faut reconnaître que l'on peut reprocher à l'organisation de l'insurrection le fait de n'avoir pas tiré entièrement partie de toutes les possibilités offertes par le soulèvement, si bien qu'au nord de Doboj, il y eut une certaine désorganisation et même des abandons. Insuffisamment organisés, ces coins, pour la plupart, s'étaient soulevés spontanément, attirés par nos activités. Les insurgés — des paysans, devant compter sur eux-mêmes et sans leader à la hauteur, ne furent pas en mesure de résister aux coups et à l'intervention organisée des forces allemandes et domobrani-oustachis, qui furent dirigés en premier lieu contre eux. Ces régions durent payer, leur participation à l'insurrection, par la mort horrible de nombreuses victimes de la terreur oustachi.

L'insurrection du 23 Août couvrait les régions entre Zavidovići au sud, Derventa et Modrič au nord, Miričina à l'est et Johovac à l'ouest. Le 1er Septembre, le détachement d'Ozren contrôlait le territoire libéré suivant: entre les rivières Bosna, Spreča et Krivaja —formant un triangle entre Zavidovići, Doboj et Puracić.

Le succès de notre action fut reconnu et loué par l'Etat-major général. Cette louange était adressée au détachement des partisans de Tuzla, qui „par leur exemple héroïque ont libéré les territoires de Doboj, Maglaj, Zavidovići, Ljubljanska et Gračanica...” “ce qui a redonné courage au peuple opprimé...”. Ceci s'adressait à notre détachement, qui opérait sur le territoire de Tuzla¹⁾.

Au cours d'une des premières réunions du commandement, notre détachement reçut confirmation de sa future organisation, tant comme unité militaire que comme poste à l'arrière. L'état-major était composé de: Todor Vujasinović, commandant — Pašaga Mandžić, commissaire. Le commandement du secteur de Maglaj était confié à Božo Spasojević, avec Fikret Dedić comme commissaire — celui de Doboj à Cvijetin Todić avec Josip Jovanović comme commissaire, et celui de Gračanica à Todor Panić. Les secteurs se transformèrent bientôt en bataillons puissants. Le détachement lui-même comptait, au début de la lutte, un effectif de 700—800 hommes, effectif qui s'agrandissait de jour en jour, de combat en combat.

¹⁾ D'après les premières directives notre détachement avait reçu l'appellation suivante: Bataillon des partisans de la libération nationale, détachement de la province de Tuzla.

Dès le début, le détachement d'Ozren avait commencé à porter à l'ennemi des coups de plus en plus forts, si bien que le principal lieutenant de Pavelić devait porter toute son attention au champ de nos actions. Ceci est particulièrement démontré par le fait que tout de suite après notre entrée en action, il dut transporter à Doboj l'état-major de sa IVème division d'infanterie envoyant contre nous de fortes unités, avec l'ordre de nous anéantir, ou, du moins, de nous refouler le plus loin possible des routes et voies de communication, dans les vallées des rivières Bosna et Spreča.

Chacun de nos secteurs, à part les actions régulières, de plus ou moins grande importance, étaient tenus, au moins trois fois par semaine, de procéder à des actions de diversion sur les voies ferrées Doboj — Tuzla et Doboj — Maglaj — Zavidovići, communications de grande importance pour l'ennemi et les oustachis, si bien qu'au bout de quelques semaines cela posa pour eux un grand problème, ayant des répercussions de plus en plus fâcheuses sur leurs entreprises et opérations militaires. Notre activité forçait le commandement allemand compétent à s'occuper continuellement de notre région, y faisant stationner des unités plus ou moins grandes, selon le moment.

A part les combats et les escarmouches journalières, dès les premiers mois de sa formation, notre détachement a mené à bien plusieurs actions militaires, qui ont confirmé sa valeur combative. Je pense que certaines d'entre elles méritent d'être mentionnées.

Ainsi, par exemple, notre détachement, entre les 10 et 16 Septembre, organisa une attaque de grande envergure contre les voies de communication entre Doboj et Maglaj, et Doboj et Bos. Petrovo Selo. Cette action constituait en même temps une contre-attaque contre les préparatifs et attaques des allemands et des domobrani, venant de Doboj et Trbuk. Durant les premières journées de la lutte, un détachement de chasseurs et bicyclistes allemands avait été anéanti, ainsi qu'un bataillon de domobrani sur le secteur Ševarlija — Trbuk, tandis qu'à Karanovac un train blindé était détruit ainsi que plusieurs ponts et autres bâtiments de chemin de fer. La communication avec Sarajevo et Tuzla avait été interrompue durant plusieurs jours.

Durant la fin septembre et début octobre, nous nous sommes efforcés, à par nos actions journalières de plus en plus nombreuses sur les voies ferrées, d'assurer les diverses récoltes dans les champs autour des rivières Bosna et Spreča. L'état-major en chef pour la Bosnie et Herzégovine avait prévu, pour la fin octobre, la liquidation de Kladanj, foyer oustachi principal dans cette région, "l'Alcazar" des oustachis, comme il le désignait dans leur propagande. Le détachement d'Ozren devait participer à cette action en envoyant une forte unité de 150 à 200 hommes dont la mission consistait à attaquer, avec l'aide du détachement "Birčanski", les effectifs des domobrani à Djurdjevik et Stupari. Il fallait, en coupant la route Tuzla — Kladanj et en surveillant Živinica, assurer l'action sur Kladanj, qui devait être attaqué par Čićo et son détachement „Romanija" en coopération avec quelques unités de tchetniks. L'attaque était prévue pour le 29 Octobre.

Le détachement d'Ozren, envoya une unité de 180 hommes, sous le commandement de Pašaga Mandžić et Todor Panić, et mena à bien sa mission, mettant en déroute les effectifs de domobrani mentoïnés, et coupant la route et l'aqueduc vers Tuzla. Tandis que cette unité restait en embuscade et surveillait Živinica, les autres unités de notre détachement surveillaient Miričina, Dubošnica et autre points sensibles sur la voie ferrée Tuzla — Doboj. Et le 30 Octobre, le rapide de Sarajevo fut attaqué avec succès, entre les gares de Trbuk et Riječica, en dessous de Paklenica.

Malheureusement, les tchetniks ayant renoncé à coopérer, l'attaque sur Kladanj ne put être menée à bien. Attaquée de dos, par Kladanj, l'unité d'Ozren dut reculer par Konjuh. Durant le dernier combat, Pašaga et Todor Panić furent légèrement blessés, tandis qu'au cours de la retraite, Pejo Marković, commissaire de la compagnie, le fut plus grièvement. Il mourut sur son brancard, et fut enterré sur le sommet du Konjuh⁴).

Nos activités et interventions sur des voies de communication importantes, obligèrent le chef de l'Etat-major général des „domobrani“ à émettre le 2 novembre, l'ordre suivant aux 2ème et 3ème corps d'armée: „En raison du danger menaçant la voie ferrée Doboj — Maglaj — Sarajevo, j'ordonne: a) que les 2ème et 3ème corps d'armée étudient et prennent d'urgence les mesures nécessaires pour assurer du mieux possible le trafic sur cette ligne . . . . .“

En même temps, le Général Izer, commandant du 2ème corps d'armée des „domobrani“ reçut l'ordre de préparer un plan d'attaque contre le détachement d'Ozren. Il se mit aussitôt au travail. Mais, étant donné que presque chaque jour, nous faisons sauter des trains près de Doboj, l'ennemi n'avait pas de temps à perdre. Le 15 Novembre, l'ennemi, avec ses forces de Doboj et les premiers renforts à lui être parvenus essaya de prendre le village de Lipac, situé dans un triangle entre les rivières Bosna et Spreča et la voie ferrée, et qui constituait pour lui un des points les plus sensibles. Au cours d'une lutte farouche qui dura deux jours, l'ennemi fut mis complètement en déroute, laissant derrière lui environ 80 morts et 40 blessés. Au cours de la bataille, le commandant de l'opération, le Colonel Alikadić, trouva également la mort.

D'après le plan du Général Izer, l'opération „Ozren“ devait durer trois jours. Pour la réalisation de cette opération, l'ennemi avait prévu et engagé la totalité de la 4ème division des „domobrani“; soit 16 bataillons, plus de 60 canons, plusieurs tanks, 3 chars blindés et quelques avions. A ce moment, le détachement disposait d'environ mille hommes, répartis en 4 bataillons. Le combat dura neuf jours, du 2 au 11 Décembre, presque sans interruption. L'ennemi fut battu, et contraint de passer à la défense. Après de durs combats, le détachement réussit à sauvegarder et conserver le territoire libéré d'Ozren. Seuls, Lipočka glavica et Baića Kamen, durent être abandonnés. L'ennemi fut obligé d'admettre lui-même l'échec de son entreprise. Les derniers rapports au sujet de la

⁴) Cela donna lieu et servit de motif à une chanson populaire, „Sur la montagne de Konjuh, le vent fait mugir la forêt . . . . .“

bataille donnaient les chiffres suivants: furent utilisés: 373.998 balles de fusil, 3935 grenades et shrapnel, 635 boulets de canons de côte 1.157 boulets de canon anti-char, 1395 lance-grenades, 2324 bombes à main, ect.....

Au cours de ces journées, le détachement réussit à prendre à l'ennemi, 1 canon de côte, une mitrailleuse lourde, environ 17 ou 18 fusils-mitrailleur et plus de 200 fusils. Au cours de l'offensive, l'ennemi eut plus de 350 hommes soit morts, soit blessés. Nos pertes furent également notables; 120 morts et blessés.

Le détachement d'Ozren était prêt au combat lorsque cette offensive débuta, encouragé par les nombreux succès obtenus au cours des mois de septembre, octobre et novembre. Le haut moral des hommes fut une des principales raisons qui permirent au détachement de résister à l'attaque de front d'un ennemi de beaucoup plus fort et qui comptait plus de 7.000 hommes. Ce moral trouve sa meilleure illustration dans un incident qui se produisit au cours du combat. Le combat de front avait épuisé la plus grande partie de notre stock de munitions. Au plus fort de la bataille, nous nous sommes trouvés, sur le secteur de Maglaj, pour ainsi dire sans munitions. Nous avons décidé d'envoyer une patrouille de la 3ème compagnie du bataillon de choc, se faufiler à travers les positions occupées par la légion d'Hadžiefendić, attaquer à l'arrière la garnison des "domobranis" à Banovici, et essayer de s'emparer de leur stock de munitions. Ce peloton, sous le commandement de Miloš Kupres, vint à bout de cette tâche avec succès, mis en déroute la demi-compagnie des "domobranis", saisit 23 d'entre eux avec leur équipement militaire complet, mit la main sur plusieurs caisses de munitions et de bombes à main, et fit diversion dans la mine. Ayant chargé leur butin sur des chevaux empruntés à la mine ainsi que sur les "domobrani" prisonniers, le peloton revint sur notre territoire et permit, au dernier moment, au secteur de Maglaj d'être approvisionné en munitions. Kupres était parti vers l'accomplissement de cette mission, avec seulement 12 hommes. Durant le conflit avec les "domobranis" l'un d'eux avait été grièvement blessé et devait, au retour, succomber à ses blessures.

Vers la mi-décembre, l'état-major général de Bosnie et Herzégovine nous informa qu'une large action était en vue, dont le but serait de libérer Olovo. A cette opération, devaient participer le détachement des partisans de Romanija, le détachement "Zvijezda" et quelques unités de tchetniks. D'après les ordres reçus, notre détachement devait également participer à l'action. Sa tâche serait d'attaquer les garnisons ennemies dans la vallée de la Krivaja, entre Zavidovići et Careva Cuprija, puis d'assiéger les positions sur la route de Zavidovići et arrêtant l'ennemi venant de cette direction, de défendre Olovo attaquée et assurer le succès de l'opération.

Notre détachement accomplit sa tâche avec succès. A cette occasion, le bataillon de choc de notre détachement pris Vozuca, où une compagnie entière de "domobranis" se rendit, avec ses trois officiers. La gendarmerie de Krivaja fut liquidée et les positions sur la route de Zavidović furent assiégées.